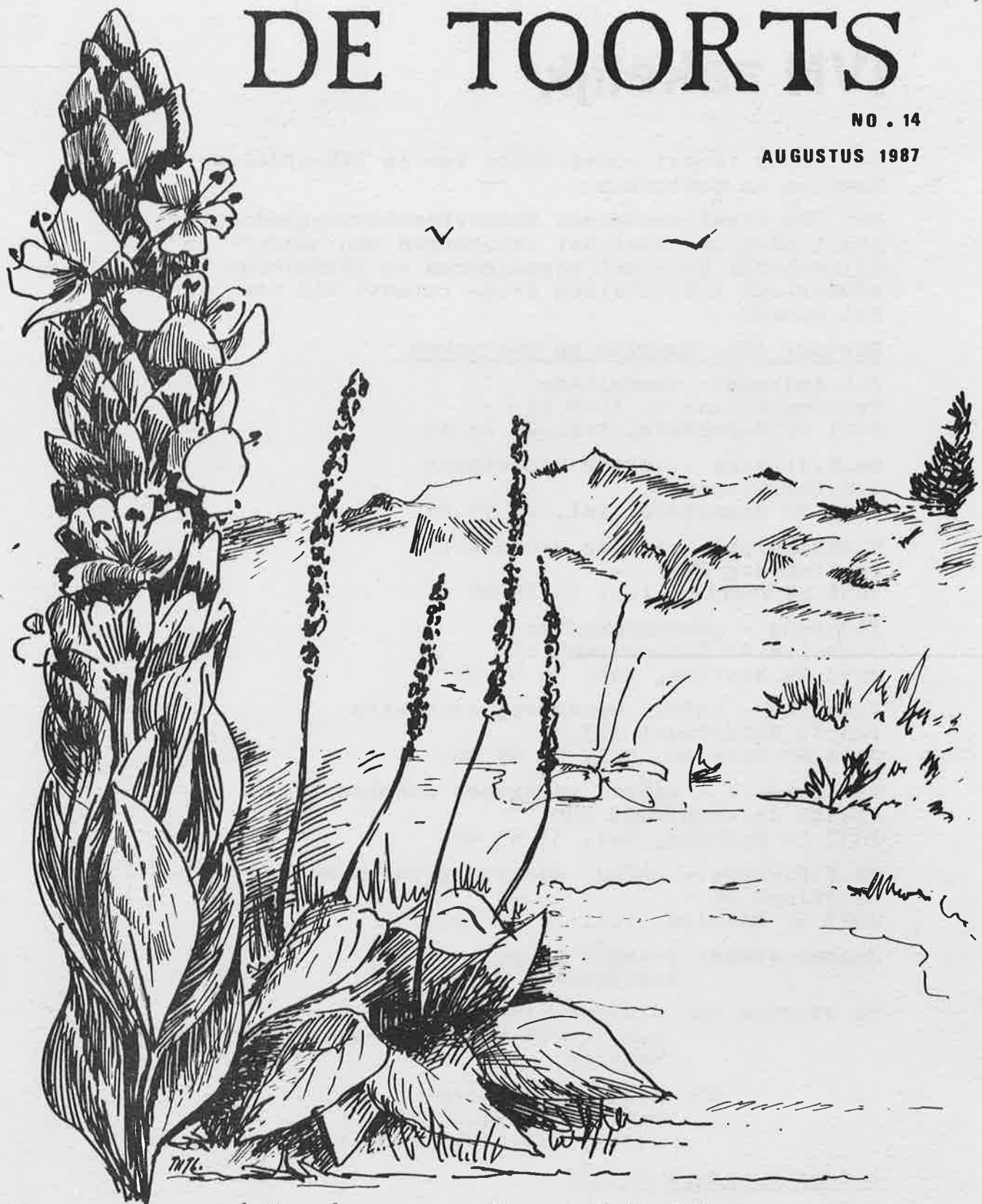

DE TOORTS

NO. 14

AUGUSTUS 1987

contactblad van de afdeling
haarlem en omstreken
van het IVN

5^e JAARGANG

IVN zakelijk

DE TOORTS is het contactblad van de IVN-afdeling Haarlem en Omstreken.

Het IVN (Instituut voor Natuurbeschermingseducatie) stelt zich ten doel het bevorderen van natuur- en milieubesef door het organiseren en stimuleren van educatieve activiteiten in de ruimste zin van het woord.

Bestuur Afd. Haarlem en Omstreken

J.L.Andrease - voorzitter
Provinciënlaan 5, flat 41
2101 SP Heemstede, tel. 29 28 49

mw.M.Wilmink - eerste secretaris
v.d.Waalslaan 20
2105 TD Heemstede, tel. 28 75 28

M.Daalmeijer - tweede secretaris
Prattenburg 201
2036 SJ Haarlem, tel. 33 39 09

F.Hagens - penningmeester
Cornelia de Langestraat 224
2037 NR Haarlem, tel. 36 57 25

J.Cronau - coörd. werkgroep excursies
Van 't Hoffstraat 113
2014 RC Haarlem, tel. 24 09 00

N.v.Esterik - coörd. werkgroep scholen
Aletta Jacobsstraat 180
2037 PE Haarlem, tel. 35 63 98

mw.P.Peeters - coörd. werkgroep cursussen
Delftlaan 71
2023 LC Haarlem, tel. 26 34 36

Jaarbijdrage: leden f 22,50
donateurs f 25,-

Te storten op: Girorekening 5007954
t.n.v. IVN-afd.Haarlem en Omstreken
Haarlem

of: Rabobank Haarlem
rek.nr. 38.94.03.407
t.n.v. IVN-afd. Haarlem en Omstreken

Redactie van DE TOORTS

J.Cronau jr.
R.Hoogstraten
J. de Jong
Th.Litjens
G.Peeters

Redactie-adres: Delftlaan 71, 2023 LC Haarlem

Inhoud

Bestuursmededeling	2
Vogelbosje - betoverd bosje	3
× Ik geloof wel in ooievaars	4 ×
Groencursus Herfstverschijnselen	7
Het begin van het einde	8
Ledenlijst	11
Gidsencursus nieuwe stijl	12
Zo maar wat prietpraat	15 -
Teunisbloem en toortsen	18
Een valse noot?	21
∫ Milieubesef op zijn retour?	21

van de redactie- tafel

De vorige TOORTS begon met een lelijke misser. In plaats van op de achterzijde van het omslag was de Agenda aan de binnenkant afgedrukt, waardoor IVN-zakelijk wegviel en buitenstaanders in het ongewisse bleven wat DE TOORTS nou eigenlijk voor een blaadje is.

Onze excuses voor de fout. Het volgnummer van die uitgave was 13 en daar zal het wel aan hebben gelegen dat het verkeerd ging.

U leest dit blad natuurlijk helemaal, maar we zouden toch uw bijzondere aandacht willen vragen voor blz. 2 (Bestuursmededeling) en blz. 7 (Groencursus over herfstverschijnselen). Aarzel niet op beide oproepen of in ieder geval op de eerste te reageren. Onze afdeling kan uw actieve medewerking niet missen!

Kopij inzenden vóór 1 november 1987

Bestuurs- mededeling

In DE TOORTS van april 1987, op bladzij 15, is een verzoek geplaatst om opgave van leden die in beginsel bereid zouden zijn als gids/begeleider deel te nemen aan één of meer excursies in het voorjaar 1988, in het kader van de Manifestatie Zuid-Kennemerland Natuurlijk. Er was gemakshalve (voor de leden) een strook bijgevoegd, die alleen maar met naam en adres hoefde te worden ingevuld.

We weten niet waar het aan ligt (Wordt DE TOORTS niet gelezen? Was de inhoud van deze TOORTS, nl. nummer 13, uit dien hoofde afschrikwekkend? Ging men ervan uit dat opgave niet nodig was, omdat het vanzelf spreekt dat iedereen meedoet?), maar in feite is er slechts één lid (!) geweest, die de strook heeft ingevuld en opgezonden.

Wat we wel weten, is dat veel leden wél willen meedoen; alleen: het is voor ons zo moeilijk vast te stellen, wie die vele leden zijn, als ze dit niet zelf kenbaar maken.

Vandaar dit herhaalde verzoek.

En we voegen er nog iets aan toe: Er is niet alleen behoefte aan gidsen/begeleiders voor de excursies, maar er kan ook worden meegewerkt op elk denkbaar ander gebied: knutselen, timmeren, schilderen (verven), tekenen, hand- en spandiensten verrichten waar geen bijzondere vaardigheid voor vereist is, kortom praktisch elke aangeboden hulp is welkom.

Ten overvloede:

We gaan ervan uit dat iedere IVN'er van onze afdeling doordrongen is van het besef dat ons IVN mede-oprichter is van de Stichting Zuid-Kennemerland Natuurlijk, dat de bijdrage van onze afdeling van wezenlijk belang is bij de uitvoering van de grote verscheidenheid van activiteiten, waarmee geprobeerd wordt de aandacht van heel Zuid-Kennemerland te vestigen op het belang van onze eigen natuurlijke omgeving.

Een opmerking terzijde: ook het eigen "image" van ons IVN is hierbij aan de orde!

Nu een schriftelijke reactie kennelijk een probleem is, vragen wij een antwoord per telefoon: Mieke Wilmink 28 75 28 of Hennie Kenselaar 26 37 35. Een briefje mag natuurlijk ook!

Het bestuur

Vogelbosje~ betoverd bosje

De zondagmorgen was niet buitengewoon mooi, die 24ste mei, maar de belofte van Claar om naar Eindhoven te gaan lokte me enorm aan. Dat wilde ik wel eens zien. Dus fietste ik naar Dreefzicht. Onder het fietsen werd het toch een beetje warmer. Zou de lente dan toch eindelijk iets van zich laten merken?

Toen we door de Hout vertrokken richting Wagenweg, waren we met meer dan twintig zielen. En waarachtig, de zon deed zijn best. Het jack ging uit en de mouwen werden opgerold.

Langs een sterk verwaarloosd quasi-Romeins - of was het Grieks? - monumentje, dat aan alle kanten gestut was, bereikten we een hek, dat Claar met een van de talloze sleutels aan haar sleutelbos openmaakte. En toen stonden we ineens in een paradijsje met graspaadjes, bloeiende bloemen en zelfs een moerasje.

Toen ik met een medewandelaarster wat vooruitliep (ik kan dat maar niet laten) en de anderen niet meer kon horen, keek ik eens om me heen en het was net of ik in een betoverd bos was. Het zonlicht werd gefilterd door de jonge blaadjes, scheen op bloemen en planten, glansde op mossen en grassen en glinsterde in de pareltjes van vocht. Het was er heerlijk! Het bosje was zelfs groter dan ik had vermoed.

Langs een omweg kwam ik weer bij de groep terug, waarmee ik toen verder ben gelopen.

Toen Claar tenslotte het hek weer afsloot, had de ochtend voor mij een gouden randje.

Terug lopend naar Dreefzicht hoopte ik innig dat het vogelbosje in de Bos-en-Vaartbuurt behouden kan blijven. Het is zeker de moeite waard.

Hennie Kenselaar

-0-0-0-0-0-0-0-0-

U VERGEET TOCH NIET OP ²¹~~28~~ SEPTEMBER NAAR DE LEDENVERGADERING
TE KOMEN? EN ALS U DAN TOCH UW AGENDA HEBT GEPAKT, NOTEER
DAN METEEN DAT ER OP 9 NOVEMBER EEN CONTACTAVOND IS. BE-
SLIST NIET VERGETEN TE KOMEN! UW AANWEZIGHEID WORDT ZEER
OP PRIJS GESTELD!

-0-0-0-0-0-

IK GELOOF WEL IN OOIEVAARS

We zijn dit jaar juni (weer) naar Turkije geweest, Sis en ik.

Vorig jaar hebben we meer het westelijk en zuidelijk gedeelte "gedaan" en, omdat deze reis ons uitermate had geboeid en het het land nog niet zó toeristisch bleek te zijn, besloten we dit jaar het oostelijk deel te verkennen.

Het is uiteraard ondoenlijk zo'n land, 24 keer zo groot als Nederland, in een

paar weken te leren kennen. Maar daar ging het ons ook niet om: het was ons te doen om een totaalindruk te krijgen van dit boeiende en prachtige land, dat zoveel aan natuur en cultuur te bieden heeft.

Onze verwachting, dat de mensen in oostelijk Turkije wellicht het begrip "toerisme" nog niet in hun woordenboek hadden staan, is redelijk wel uitgekomen. Of het nu zo prettig is om altijd en overal aangegaapt te worden als een aap in Artis, is echter een vraag waard....

Nu ik dit schrijf, is het ergens in begin juli: de nieuwe Toorts staat weer op stapel en als redactielid "moet je er dan weer tegenaan". U begrijpt, dat het me allemaal nog een beetje duizelt, óók al omdat onze darmen nog steeds een beetje tegenpruttelen. Maar toch wil ik graag nu wat van onze belevenissen neerschrijven, al is het maar over die wel volkomen andere biotoop dan we hier in Nederland kennen en over de boeiende verschijnselen daarvan.

Ik vind dat je, om te beginnen, daaronder zeker het verschijnsel "mens" kunt rangschikken. Op wat interessante uitzonderingen na, verschilt de MAN niet bijzonder van de Turkse man in Haarlems dreven. Nee, het grote onderscheid zit 'm in het verschijnsel VROUW! Zijn de vrouwen in onze regio goed herkenbaar aan het eeuwige hoofddoekje (en wist u dat dit alleen maar op traditie stoelt en nergens in de Koran of enig ander religieus geschrift wordt voorgeschreven?), in Turkije -en met name in de oostelijke gebieden- hebben de vrouwen in het algemeen een volkomen andere outfit!

Het is best wel begrijpelijk, maar zonde en jammer dat ze zich praktisch nooit willen laten fotograferen, want de hoofd- en lichaamstooi is soms zéér bont en uitermate schilderachtig. Meestal echter ook zó onvrouwelijk (althans in mijn ogen), dat je je als nuchtere Hollandse man wel eens afvraagt, wat een Turkse man nu toch wel te zoeken heeft achter zo'n strenge facade van wit, grijs, zwart of jute-kleur. Bovendien is maar al te vaak het gezicht (helemaal, dus ook de ogen!) achter een lap in dezelfde kleur als de rest weggewerkt!

Er kan even goed iemand van het andere geslacht onder al die doeken lopen, of een zak aardappels onder verborgen zitten: geen mens die het (waarschijnlijk) zal opvallen....!

En dan daartegen dat schrille contrast van overal die reclame -in grootbeeld- die elke zichzelf respecterende bioscoop pleegt te maken, of vanaf de voorpagina -in kleur- van elke Turkse krant: wulpse, uitdagende juffrouwen, nauwelijks (of liever: in het geheel niet) gekleed. Als toerist kun je je eigenlijk liever niet in -zedige- zonnejurk of korte broek op straat vertonen....

Interessanter voor u, lezer of lezeres van de Toorts, is het wellicht iets te horen over de flora en de fauna in deze streken. Welnu: onze reis leidde langs -en somtijds vlak langs- de grenzen met Rusland, Iran, Irak en Syrië. U heeft misschien wel gelezen of gehoord van dat grensplaatsje, waar opstandige Koerden zo'n dertigtal inwoners hebben vermoord. Een dag na dit gebeuren zouden wij hier een bezoek brengen, we zaten er maar zo'n 20 km. vandaan. U begrijpt, dat dit bezoek niet is doorgegaan....

Op die paar-duizend-kilometers-lange reis hebben we ook enorme temperatuursverschillen meegemaakt. In Ur en Harran (ja, daar waar Abraham geboren is en een deel van zijn leven heeft doorgebracht) was het tussen de 45 en 50 graden Celcius, maar in Kars bv. waar de reis begon, vlak tegen de Russische grens, had het een aantal dagen geleden nog gesneeuwd en regende het nu een beetje: je wilde je jas best wel aantrekken.... Dat bleek hier niets bijzonders te zijn: de zomer duurt er 3 maanden en de winter (dus) 9. In december vriest het er 20 à 30 graden en een pak sneeuw van 3 à 4 meter dik behoort dan ook al niet tot de uitzonderingen. De NATO-bondgenoten, die hier hun eeuwige manoeuvres plegen te houden, schijnen in die winterse periode hun wijd en zijd beroemde sneeuwkastelen te bouwen.

U begrijpt dat in die 3 maanden zomer de natuur het hier méér dan druk heeft en wat dat betreft, waren we er in een prachtige tijd: het was een lieve lust om te zien wat hier allemaal groeide en bloeide! Naast voor ons beiden bekende planten, als zilverschoon, slangekruid (maar dan zo'n vijf keer groter dan bij ons), morgenster, geel duizendblad, wilde anjersoorten, witte stokroos, gele en blauwe distel, gele ui, pastinaak, cichorei en enkele wikke-soorten, moesten we het steeds laten arweten bij de veelvuldig gestelde vraag, wat dāt toch wel voor een bloem mocht wezen? Toegegeven: we hadden géén flora meegenomen (vergeten), maar we hadden ook eigenlijk helemaal geen tijd om aan het determineren te slaan: er was zóveel te zien, dat je ogen te kort kwam!

Neem bv. maar eens de fauna van deze streken. Aan hogere diersoorten hebben we slechts wat schildpadden, konijnen en hazen gezien, naast (natuurlijk!) de vele, vele kudden schapen, geiten, koeien, ezels, paarden (en een enkele keer dromedarissen). Wordt in Nederland de witgewolde kudde mèt zijn herder gekoesterd

als een sporadisch voorkomend en uitstervend verschijnsel, daar in oostelijk Turkije is er -stel ik me voor- niemand die niet (een paar of een heleboel) dieren bezit en die dan overdag "de wei" (in een meestentijds schraal en stenig gebergtelandschap) instuurt onder toezicht van een paar kleine jongens, of van een heuse, trotse herder, inclusief imponerende blik, hoofdband en een, op werkelijk ingenieuze wijze gefabriceerde "brede schouder"-jas, waardoor hij nog véél imposanter wordt....

De rijkdom aan vogelsoorten tenslotte, is hier wel zéér bijzonder. Wat we niet aan een verscheidenheid aan ons onbekende zangvogeltjes hebben gezien, grenst aan het ongelooflijke. Maar daarnaast, zagen we ook zeker één keer een visarend, een op dat moment niet nader te definiëren uilensoort, verschillende malen de hop en de bijeneter, natuurlijk veelvuldig debonte- en de gierzwaluw en, zwemmend in het soda-houdend water van het Van-meer (qua oppervlakte groter dan het land Luxemburg) vlogen eensklaps 6 pelikanen over Sis haar hoofd!

Voor het eerst heb ik hier van het verschijnsel "Van-kat" gehoord en er ook exemplaren van gezien. U gelooft het, of u gelooft het niet, maar hij bestaat écht: een geheel witte poes met één groen en één blauw oog.....!

En dan, niet te vergeten, al die ooievaars. Die komen hier even veelvuldig voor als bij ons de reigers. Toen wij er waren, kon je ze overal, op de vreemdste plaatsen, zien broeden: op telefoonpalen, op minaretten, op een schotelantenne van het leger, of op het dak van een benzinepomp. En in vruchtbare, bevloede streken hebben we ze bij tientallen tegelijk zien fourageren.

Ik geloof weer in de ooievaar: in dit land tussen de Eufraat en de Tigris (welke beide rivieren we zijn overgestoken tijdens onze reis) wemelt het van die zwarte, gemilimeterde koppies (zō veel, dat je nauwelijks de kans had rustig te fotograferen, want daar stonden ze alweer voor je lens....) en die moeten toch érgens vandaan komen, nietwaar?

Jacques de Jong

HERFSTVERSCIJNSELEN

*****

G
R
O
E
N
C
U
R
S
U
S

GROENCURSUS

Dit najaar start er een groencursus!

Het thema van de groencursus is herfstverschijnselen. De onderwerpen, die behandeld worden zijn zaden en vruchten, paddestoelen en bladval.

Deze cursus wordt deels begeleid door cursisten van de gidsencursus. De lesavonden vallen op de dinsdag, resp. 29-9, 13-10, 3-11 en 17-11 en vinden plaats te Caprera, openluchttheater, Bloemendaal, aanvang 19.45 uur.

De excursies worden gehouden in de directe omgeving van Haarlem op de zondag, t.w. 4-10, 18-10, 8-11 en 22-11, aanvang 10.00 uur.

Belangstellenden kunnen voor verdere informatie en opgave terecht bij J. Ottjes, tel.nr. 378387 of bij R. Veldkamp, tel. 244862 (na 18.00 uur).

De kosten bedragen F. 25,-- pp. over te maken op Rabobank rek.no. 1613.02.424 t.n.v. R. Veldkamp, Oostertuindorplaan. 4, 2015 HG Haarlem of op girorek. 39270 t.n.v.

J. Ottjes, Wustelaan 9, 2082 AC Santpoort-Z., onder vermelding van IVN Groencursus.

I.v.m. de beperkte hoeveelheid deelnemers (max. 30) wordt aangeraden zo snel mogelijk, uiterlijk 10 september, het bedrag over te maken.

Het begin van het einde

Inleiding

In het aprilnummer van DE TOORTS haalde ik een uitspraak van Kruseman aan, namelijk "Met een helder oog, een grote dosis geduld en wat geluk zult u vele interessante en opwindende gebeurtenissen zien." Hij doelde als insektenkundige op het leven van de insekten in de natuur.

Dat zo'n uitspraak heel zinnig is, wil ik u aan de hand van een eigen waarneming illustreren. Het gaat niet over wereldschokkende ontdekkingen, maar over een algemeen bekend verschijnsel, waarvan u de irritante en soms ook pijnlijke consequenties vaak zelf hebt ervaren.

Ging het in het vorige TOORTS-nummer over de solitaire wespen, met name de graafwespen, nu gaat het over de sociale wespen, waartoe ook de gewone wesp behoort.

Uit de boeken

Laat ik beginnen met een uittrekseltje uit wat literatuur. Een kolonie sociale wespen, dus ook die van de gewone wesp, bestaat slechts gedurende een maand of zeven à negen. De gehele kolonie sterft uit zodra de winter zijn intrede doet. Alleen de bevruchte koninginnen komen de winter door. Zij hebben de taak het geslacht voort te zetten. Zij overwinteren op een beschut plaatsje en ontwaken vroeg in het voorjaar om te starten met het bouwen van een nieuw nest. De koningin legt één eitje in elke cel (raat) van het nest. Als het larvestadium aanbreekt, voedt zij de jonge dieren met fijngekauwde insekten. Als de larven in het verpoppingsstadium komen, worden de celletjes afgesloten. De poppen ontwikkelen zich, als alles naar wens en bedoeling van Moeder Natuur verloopt, tot werksters. Deze nemen de verdere verzorging en uitbouw van de kolonie op zich. Die verzorging bestaat onder andere uit het verder uitbouwen van het nest met nieuwe raten, waarin de koningin weer eitjes legt, die zich weer ontwikkelen tot nieuwe werksters, waardoor de kolonie langzaam maar zeker uitgroeit tot haar maximale grootte eind augustus. Soms bestaat zo'n kolonie wel uit 20.000 individuen, werksters, mannetjes en koninginnen.

Algemene ervaring

De laatste fase van zo'n wespenkolonie kennen we welhaast allemaal uit eigen ervaring, al was het maar door de jacht van de wespen op zoetheid, de limonade, de rijpe vruchten en soms door de zeer pijnlijke steken, als je zo'n wesp in de verdrukking brengt. Ook kennen we wellicht uit eigen aanschouwing zo'n reusachtig wespennest van wel een halve meter en meer in lengte, gebouwd in holle ruimten, zoals

de opening tussen een dak en het plafond, een holle boom of ook een hol in de grond. Zo'n nest is het einde op bouwkunstig gebied door insecten en als u het nest in de hand hebt, is ook het einde van de kolonie er geweest, anders zou u de steken wellicht niet overleefd hebben. Maar hebt u het begin van dit einde wel eens zelf in de natuur gevonden? Namelijk het wespennestje door de koningin gebouwd? Tot voor kort de schrijver dezes nog nooit. Van zo'n recente vondst laat ik u in dit verhaal nog een paar details weten.

Typering van de vondst

Ik was onlangs in een oud tuinschuurtje. U kent ze wel, zo'n mysterieus bouwsel, deels overwoekerd met klimop, een oude klimroos, enigszins bouwvallig, een met moeite

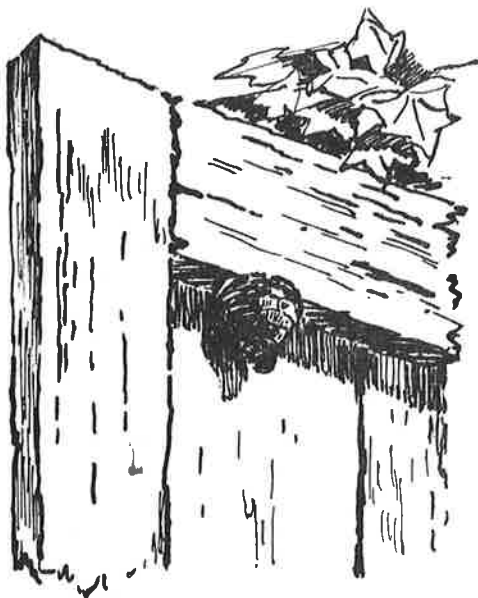

fig. 1

sluitende deur, wat diffuus licht door een schamel raampje en een interieur dat door de tijd tot een boeiend stilleven is omgetoverd.

Bij het weer naar buiten gaan zag ik dat de binnenkant van het verweerde deurtje door het daglicht werd verlicht en mijn oog viel op een soort kogelvormig voorwerp tegen de bovenlijst van de deur. (Zie fig. 1.)

Het zag er nogal solide uit zo aan de buitenkant te zien, maar bij aanraking bleek het heel teer en kwetsbaar te zijn. Voorzichtig heb ik het zaakje losgemaakt van de deur. Het was zo hoplicht, dat het door de tocht in het schuurtje van mijn hand woei. Erin knijpen was uit-

gesloten zonder beschadiging van het bouwseltje.

In figuur 2 heb ik de buitenzijde van het geheel nog eens op ware grootte weergegeven.

Het was bij nadere beschouwing niet kogelvormig, maar meer priktolvormig, met aan de onderzijde een cirkelvormig gaatje van ongeveer 10 mm. Een blik naar binnen onthulde niets dan aardedonkerte. Zat er nog iets binnenin dat de moeite van het bekijken waard was? Zeker. Ik heb het kunstwerkje voorzichtig overlans opengeknijpt en aan de binnenzijde bleek een ratenbouwseltje te zitten, niet groter dan

fig. 2

een flinke framboos, dat met een steeltje aan de bovenzijde van het omhulsel vastzat. In figuur 3 heb ik dat nog eens schetsmatig weergegeven, terwijl de opbouw en het nestje ten opzichte van het omhulsel nog eens sterk geschematiseerd in langsdoorsnede daarnaast is getekend in figuur 4.

fig. 3

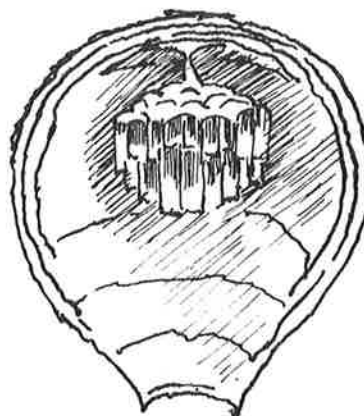

fig. 4.

Details nader bekeken

De buitenzijde bestaat uit lobben van "wespepapier" die door de koningin heel kunstig dubbelgebogen zijn samengesteld uit houtpulp. Die houtpulp bestaat uit heel fijne houtvezeltjes die ze met haar scherpe kaken van dood hout afschaaft en samenlijmt met speeksel. Ik heb een stukje van zo'n lob onder de microscoop gelegd en reeds bij een vergroting van 40x komt de structuur van het wespepapier heel mooi naar voren. De vezeltjes zijn ongeveer 0,5 tot 1 mm lang en ongeveer 0,1 mm dik. Prachtig waren de verschillende kleuren te zien van het oorspronkelijke hout, waarvan de vezeltjes waren afgeknaagd. Bijvoorbeeld het enigszins verweerde groen van de beits op het schuurdeurtje was onder de microscoop prachtig te zien. Overigens was de kleur van het omhulsel donkergrijs-groenachtig enigszins gebandeerd door de achtereenvolgens aangevoerde ladinkjes houtpulp, afgeknaagd door de koningin die het bouwsel heeft gemaakt.

In het midden van het ratenstelseltje kwamen drie raten voor, die met een halfbolvormig kapje waren afgesloten. De celletjes daaromheen waren wat kleiner, alsof de bouwster daarmee had geoefend alvorens aan het echte bouwwerk te beginnen.

De verzegelde raatjes bleken na opening elk een dode onvolgroeide pop te bevatten. Nog geen vleugels; poten en sprieten nog geheel tegen het lijf respectievelijk de kop aan gevouwen.

Alhoewel de poppen betrekkelijk klein waren - circa 8 à 10 mm totale lengte - bleek determinatie goed mogelijk

met behulp van de microscoop. De wespesoorten verschillen namelijk het meest in de tekening van de kop (het aangezicht). In figuur 5 is die kopvoorzijde nog eens ongeveer 40x vergroot weergegeven. De vorm van de zwarte vlek in het midden duidt erop dat we te maken hebben met de *Vespula vulgaris*, oftewel de gewone wesp.

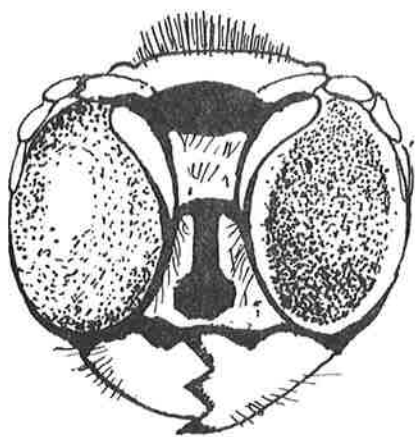

fig. 5

Slot

Onopgelost blijft de vraag, welke oorzaak of oorzaken verantwoordelijk waren voor dit resultaatloze einde van een brillant begin. Zijn de poppen gesneuveld door te langdurige koude in het voorjaar? Infectie door een of andere mijt? Of is de koningin gesneuveld door mensenhand? Dat is dan een dood van een republikein, die de gevolgen, zoals dat in de geschiedenis vaak gaat, niet heeft over-

zien. Want een kolonie wespen is in staat honderdduizenden insecten die schadelijk zijn voor de mens, op te ruimen. Daar kun je best wat diefstal van limonade en een pijnlijke prik voor overhebben. Gelukkig dat in de meeste gevallen het begin ook het einde is...

Theo Litjens

-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-

LEDENLIJST

Wijzigen

Eric van Bakel, verhuisd, nieuw adres nog niet bekend.

Yvonne Beerthuizen, Bloemendaalsestraatweg 69, 2082 GB

Santpoort-Zuid, 37 55 71 (nieuw adres).

Hanneke van Everdingen, Dickmanstraat 12, 2015 JC Haarlem (nieuw adres).

Rob Hoogstraten, verhuisd, adres nog onbekend, postadres: Postbus 229, 2000 AG Haarlem.

Maureen Hulshoff, Plantage Badlaan 14^{II}, 1018 TH Amsterdam, tel. te bereiken onder nummer 02299-829 (nieuw adres).

Arent Meyjes, Haarlemmermeerstraat 22, 2032 PX Haarlem, 35 53 30 (nieuw adres).

Niek Nicolai, Stockholmstraat 46, 2034 RH Haarlem, 33 63 21 (nieuw adres).

Nieuwe leden (actief in de Werkgroep voor Kampstafliden)

Linda ter Haar, Snelliusstraat 18, 2014 EA Haarlem.

Mark van Schie, Duvevoordestraat 44, 2013 AG Haarlem.

Lippe de Vries, Roemer Visserstraat 1huis, 2026 TK Haarlem, 38 42 19.

Wijzigen (nagekomen mededeling)

R.Bolland, Eikenstraat 4, 2023 TM Haarlem, 25 26 31.

-0-0-0-0-0-0-0-

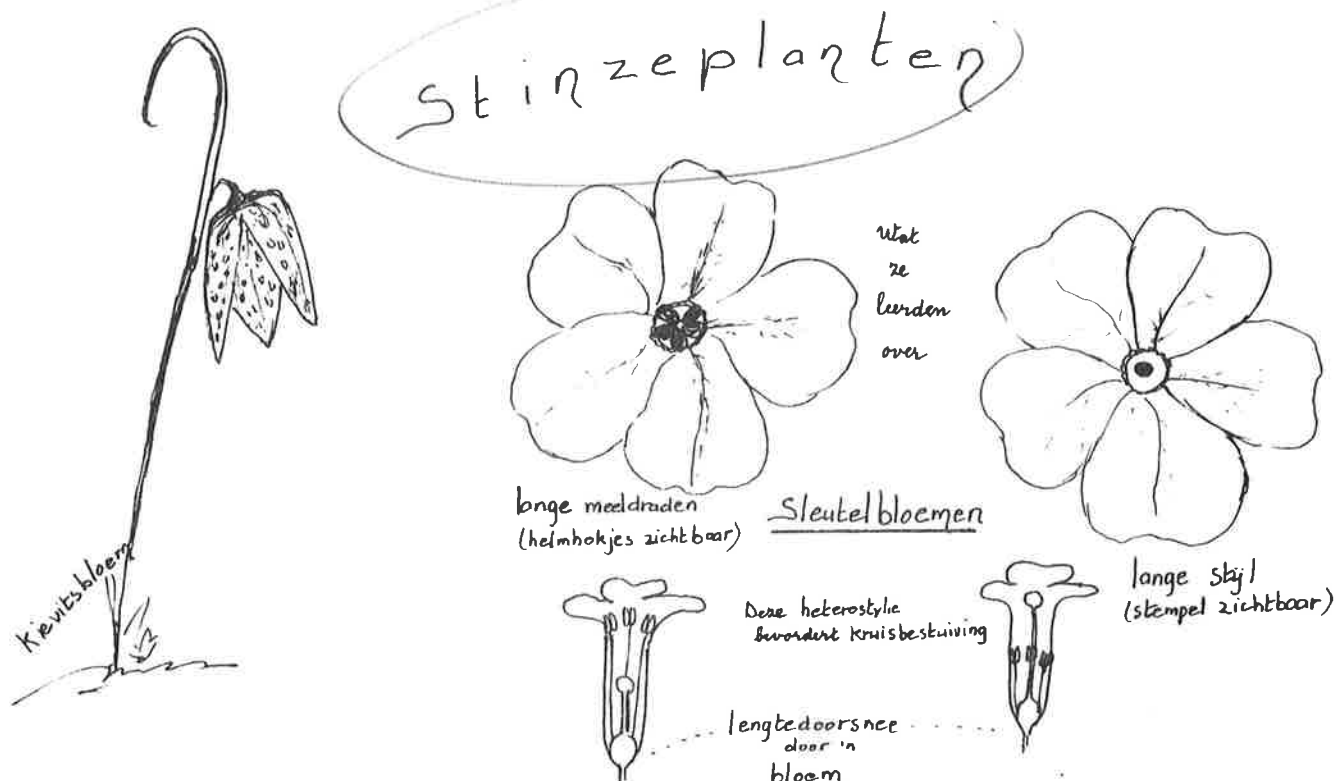
Het laatste nieuws over onze gidsencursus dateert alweer van 7 februari; een levendig verslag van een werkdag op Duin en Kruidberg. Intussen zijn we een half jaar verder.

In het voorjaar is er veel aandacht besteed aan de broedvogels. Vogels leren herkennen is een boeiende, maar tijdrovende bezigheid. Een zogenoemde bindende excursie vond plaats op zondagmorgen 29 maart om 6.00 uur. Daarnaast is een aantal cursisten bezig geweest met het inventariseren van broedvogels. Dat betekent dat ze iedere week in maart, april en mei eenmaal vroeg uit de veren moesten, ruim één uur voor de zon! Het resultaat van al die meestal plezierige moeite is dat de deelnemers nu een aantal vogelgeluiden herkennen en dat er drie terreinen geïnventariseerd zijn op de broedvogelbevolking.

Behalve de vogels had nog veel meer onze aandacht: bomen en struiken in wintertenu hebben hun geheimen prijsgegeven en vroege bloeiërs - veelal stinzeplanten - zijn bestudeerd.

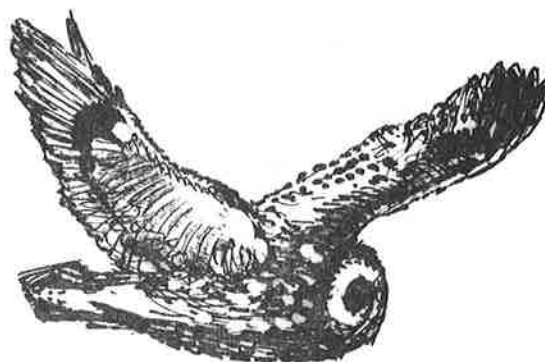
Al vanaf maart loopt de "fenologie-opdracht". Iedere cursist observeert minimaal één keer per week een terreintje (stukje straat, park of tuin). Wat groeit er, wat gaat er bloeien, wat verdwijnt er weer, welke dieren zien of horen we in dat terreintje en welke invloed hebben mensen, honden enz. erop? Door onderlinge vergelijking kunnen misschien interessante conclusies worden getrokken. In ieder geval leer je wel van een zo regelmatige en intensieve observatie.

In mei en juni stond de polder centraal in de aandacht. We zouden het polderblok starten met een fietstocht in het Spaarnwouder recreatiegebied. Op verzoek van enkele cursisten en met enthousiaste instemming van alle anderen

werd die fietstocht uitgebreid tot een weekend op Texel. Dat weekend georganiseerd door een groepje cursisten, werd een doorslaand succes. Het weer werkte goed mee: veel zon en veel wind. We gingen vrijdagavond als "bleekselderij" op de boot naar Texel en verlieten zondagavond het eiland als "tomaten".

Reeds vrijdagavond werd gevogeld. Heel boeiend was de waarneming van een velduil. Een vlucht rosse grutto's werd door een groepje uitgescholden voor kemphanen. Tijdens de gezamenlijke fietstocht op zaterdag bekeken we de polders op Texel: Eyerland, een vrij nieuwe, nogal saaie, rechte polder met weinig vogels, en andere veel oudere polders met enkele bochtige, smalle weggetjes en enorm veel vogels.

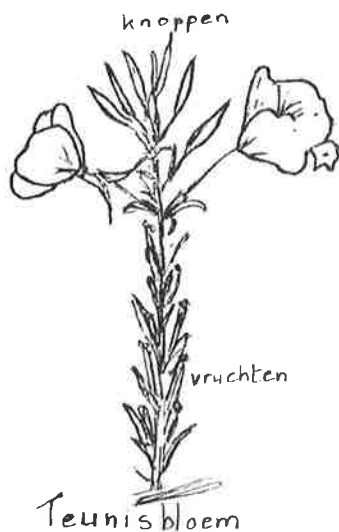
velduil.

Zaterdagavond heerlijk gegeten in een gezellig restaurant in Den Burg.

Voor de zondag waren twee excursies gepland: een naar de Muy, een naar de Geul.

Men moest - jammer genoeg - wel een keuze maken. Zij die kozen voor de Muy moesten na afloop van de excursie in een soort tijdrit à la Tour de France op de gehuurde fietsen naar de boot. Die werd maar net gehaald.

teunisbloemen en toortsen

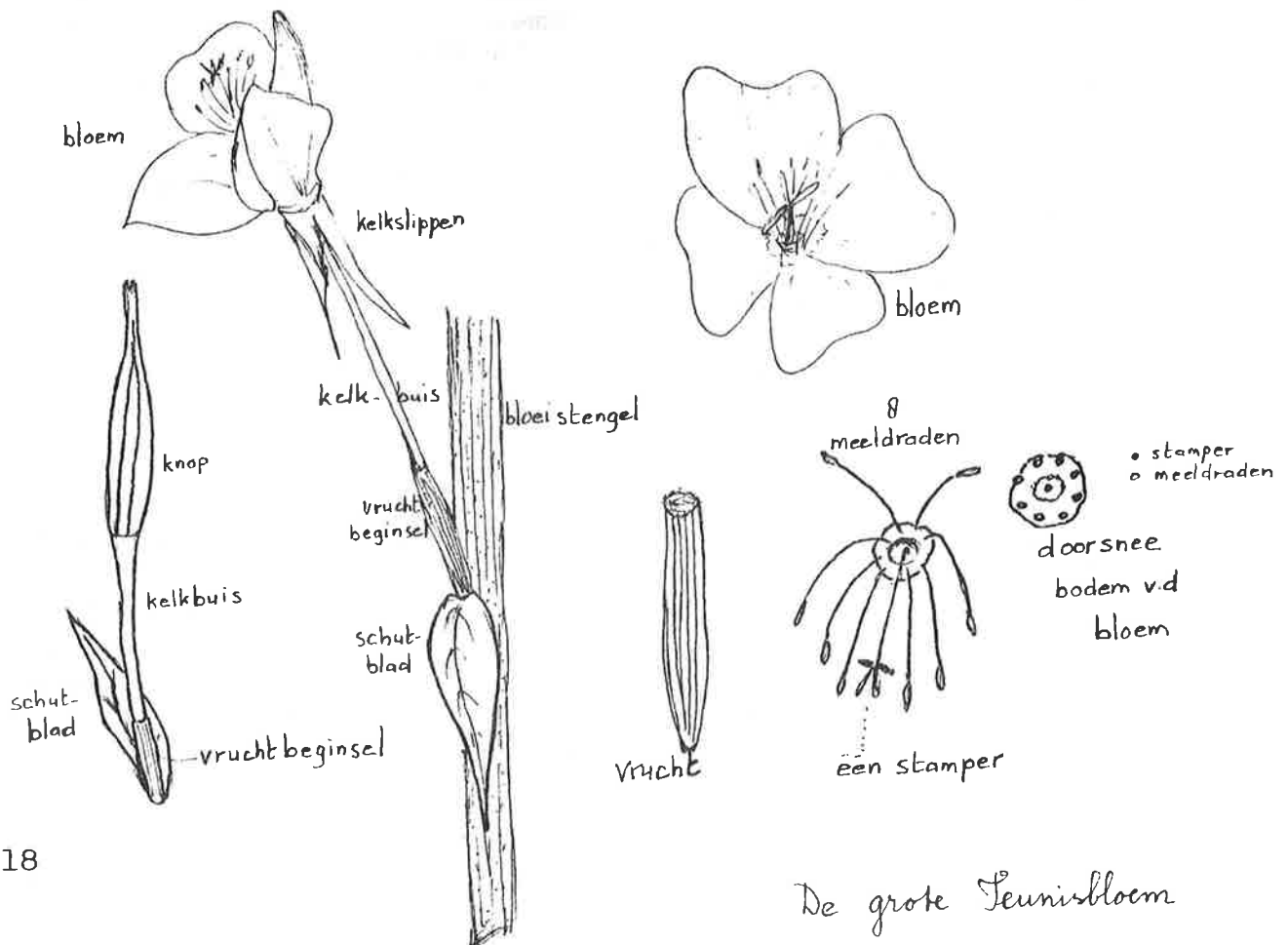

September. De zomer al weer voorbij? Gelukkig niet. Er komen vast nog wel een paar zomerse dagen. Heerlijk om dan nog eens door het duin te zwerven of in de polder. In het duin bloeien vast nog de teunisbloemen en de toortsen (Helmkruidfamilie). Die kunnen we dan mooi eens wat nader bekijken.

We beginnen met de teunisbloemen. In ieder geval te vinden langs de Duin en Kruidbergerweg in Santpoort en - jawel - in het industriegebied ten oosten van Haarlem onder andere bij de PTT-toren. Daar is zand opgebracht en met dat zand kwamen er die duinplanten.

Het geslacht teunisbloem (*Oenothera*) kent een aantal soorten die gemakkelijk bastaarderen (zie Ecologische Flora, deel 2, waarin dat heel boeiend wordt beschreven).

De grote en de gewone (= middelste) teunisbloem zijn nauw verwant en lijken vrij veel op elkaar. Duidelijke verschillen vind je in de bloemgrootte (de grote teunisbloem heeft kroonbladeren van ± 5 cm lang; bij de middelste teunisbloem

zijn die slechts 2 à 3 cm) en aan de steel (bij de grote teunisbloem is de steel bedekt met rode "wratjes", waar een lang haar uitsteekt; de stengels van de middelste teunisbloem zijn groen).

De kleine teunisbloem heeft kleine bloemen, ongeveer zo groot als die van de middelste.

En nu de bloem zelf. Die neemt je in de maling. Bij een oppervlakkige beschouwing lijkt de bloem op een lange bloemsteel te staan. Dat is echter maar schijn. Die lange groene "steel" is de kelk. Die is dus heel dun en heel lang. Die kelk komt uit een groenig, langwerpig gegroefd geval: het vruchtbeginsel. Dit zit in de oksel van een schutblad (zie tekening op blz.18). De bloemen hebben dus geen bloemsteel, maar zijn zittend.

De knop wordt omsloten door vier kelkslippen. Bij het ontluiken (altijd in de avond vóór zonsondergang) slaan die kelkslippen in enkele seconden terug. Dan vouwt de bloem zich in zeer korte tijd open. U kunt erop wachten. Het is heel spannend dat ook eens te doen.

Een ontloken bloem toont vier heldergele kroonbladeren, acht meeldraden en één stamper met vier stempels. Deze laatste zijn op dat moment vaak al bedekt met stuifmeel. Dat wijst op zelfbestuiving. Kruisbestuiving vindt ook plaats. Deze wordt verzorgd door nachtvlinders, zoals bijvoorbeeld pijlstaarten. In ons land wordt het bestuivingswerk meestal uitgevoerd door bijen en hommels. Hierboven las u dat de teunisbloemen zich 's avonds openen. Thijsse schrijft in "Een jaar in Thijsse's Hof": "Het mooiste is wel dat door den heelen Hof heen haast al die bloemen tegelijk opengaan en dan is het, alsof er opeens een verlichting in den tuin is ontstoken." En inderdaad, daar lijkt het op. De bloemen verspreiden een sterke geur, waardoor insecten worden gelokt. Slechts één nacht en een deel van de volgende ochtend bloeit de bloem. Daarna verwelkt zij. Wat overblijft is de vrucht, een vierkleppige doosvrucht met een groot aantal bruine, hoekige zaden.

Dit is misschien leuk om te lezen; veel leuker is het om buiten alles zelf te bekijken.

Doen!!

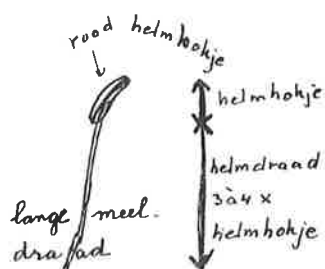
-0-0-0-0-0-0-

Toortsen (waarnaar ons lijfblad is genoemd) vindt men volop in de duinen, statige hoge planten, ook weer met vaak gele bloemen.

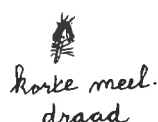
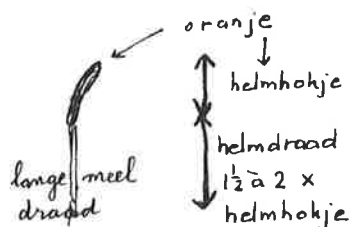
De bloemen van de toorts hebben vijf gele kroonbladeren, die niet allemaal even groot zijn. Er zijn vijf meeldraden, al of niet behaard. De stamper heeft slechts één stempel. De bloemen van de toorts gaan in de ochtend open. Ze staan in groepjes (kluwens) in de oksel van een blad.

koningskaars

stalkaars

De zwarte toorts (*Verbascum nigrum* L.) is waarschijnlijk al uitgebloeid. Hij is in Thijsse's Hof te vinden. Als hij nog bloeit, herkent u hem aan de vijf paars-behaarde helmdraden. De gele kroonbladeren hebben aan de voet rode vlekken.

Heel zeker treft u de koningskaars (*Verbascum thapsus* L.) aan in de duinen. Hoe herkent u die? Het is een hoge plant, meestal niet of weinig vertakt. De grote bladeren zijn aan beide zijden bedekt met witte haren. Ze lijken daardoor viltig. De bloemen zijn geel en $1\frac{1}{2}$ tot 3 cm breed. Er zijn vijf meeldraden: drie korte die behaard zijn en twee lange onbehaarde. De helmhokjes van de twee lange meeldraden zijn roodachtig. De helmdraad is 3 à 4 keer zo lang als het helmhokje. De stempel is rond en knopvormig.

De stalkaars (*Verbascum densiflorum* B.) is ook een toorts. Hij is vaak vertakt. Zijn bloemen zijn groter (3 à 5 cm breed) dan die van de koningskaars. De helmhokjes van de twee onbehaarde meeldraden zijn oranje. De helmdraad is $1\frac{1}{2}$ à 2 keer zo lang als het helmhokje. De stempel is lijnvormig. Opm. Er bestaan diverse bastaarden van koningskaars-stalkaars, hetgeen het herkennen nogal bemoeilijkt.

Plien Peeters

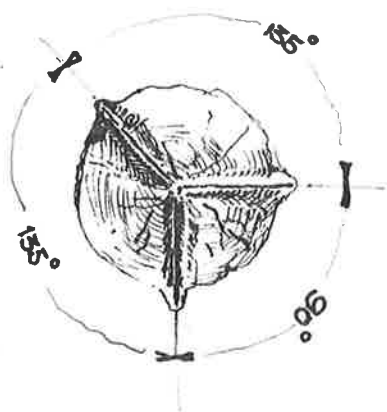
-0-0-0-0-0-0-0-

een valse noot ?

Iedereen kent uit eigen ervaring de okkernoot; wat moeilijk te kraken zoals alle harde noten, maar voortreffelijk van inhoud. Normaliter bestaat zo'n noot uit twee helften. Ongeveer in het midden grenzen de beide helften met een enigszins verdikte rand aan elkaar. Over dit grensvlak is zo'n noot met een mes betrekkelijk makkelijk splijtbaar.

Onlangs echter kreeg ik van een dochter, die een halve kilo okkernoten bij de groenteboer had gekocht, een exemplaar dat uit drie stukken bestond. In onderstaande figuur heb ik de buiten- en de binnenkant afgebeeld.

Ik vond deze noot zeker niet alledaags en daarom de moeite waard om er publiciteit aan te geven. Of het iets bijzonders is, weet ik niet. Dat mogen de vakmensen uitmaken.

dwarsdoormede

Theo Litjens

-0-0-0-0-0-0-0-0-

Milieubesef op zijn retour ?

Op 12 maart jl. werd het rapport "Nederlanders en hun milieu" aangeboden aan de minister van Landbouw en Visserij de heer Braks. Het onderzoek naar milieubesef en -gedrag werd door de subfaculteit Maatschappijwetenschappen van de Katholieke Universiteit te Nijmegen uitgevoerd. Een van de hoofdconclusies is dat het milieubesef van de Nederlanders in de afgelopen 12 jaar is afgenomen en het milieuvriendelijke gedrag vertoont een lichte tendens tot achteruitgang. De economische recessie van de laatste jaren

speelt hierbij een belangrijke rol. Zowel de houding, de offerbereidheid als de actiebereidheid zijn gedaald, stelt het rapport. Ook in het milieuvriendelijke gedrag valt geen verbetering te bespeuren. Integendeel. Gedrag is kennelijk moeilijker te beïnvloeden dan men mogelijk zou denken. Milieuoverwegingen lijken geen beslissende rol te spelen in de gedragskeuze. Volgens goed Hollands gebruik blijken andere met name financiële overwegingen bij de keuze van gedrag beslissend te zijn. Wat dat betreft heeft de Nederlander de rekening al opgemaakt. 77% van de Nederlanders staat positief tegenover het milieu, maar slechts 58% is bereid er financiële offers voor te brengen en 13% wil er ook nog wel actie voor voeren. Op basis van deze uitkomsten zijn er vier aanbevelingen opgesteld:

- Bevordering van het milieubesef blijft van groot belang.
- Initiatieven daartoe dienen te worden afgestemd op specifieke doelgroepen.
- Er dient rekening te worden gehouden met het feit dat veel Nederlanders zich als milieubeschermers overschatten.
- Er moeten nieuwe methoden ter bevordering van het milieubesef worden ontwikkeld, aangezien de oude niet blijken te werken, althans niet voldoende.

Al lezend dacht ik: zijn wij IVN'ers op de goede weg? Is alle moeite en tijd die de IVN-leden erin steken wel zinvol? Om met het laatste te beginnen: het lijkt mij inderdaad juist door te gaan met de activiteiten ter bevordering van het milieubesef. Als sterke economische krachten het positieve milieugedrag tegenwerken, zullen nog grotere krachten (lees: aantallen mensen) een tegenkracht moeten vormen. Hoe? Het IVN is nooit een actiegroep geweest en zal het ook nooit worden. Wat wij wel kunnen is, behalve vertellen hoe mooi de natuur wel is, aan de mensen ook duidelijk maken waarom het hier wel en elders niet of minder mooi is. Veelal is de oorzaak een of andere menselijke activiteit. Als IVN-lid mag je anderen toch wel wijzen op de gevolgen daarvan, maar vertel dan tegelijkertijd hoe het anders zou kunnen. Anders stuur je de mensen met een negatieve visie ("dit is niet goed en dat deugt niet") naar huis en dat lijkt me niet de juiste methode.

De onderzoekers geven een aantal aanbevelingen. Hiervan ondersteunt de eerste hetgeen ik heb verwoord. De tweede wordt binnen het IVN al enigszins toegepast, hoewel ik denk dat uitbreiding van de groepen waarop we ons richten, mogelijk moet zijn. Aan de derde aanbeveling zal ik uit bescheidenheid maar niets toevoegen. Wat betreft de vierde aanbeveling lijkt mij dat anderen duidelijk gemaakt moet worden wat de voordelen van het milieuvriendelijke gedrag zijn en hoe je op goedkope wijze toch een positieve bijdrage aan het milieu kunt leveren.

Tenslotte: het lijkt mij nuttig dat het IVN zich bezint op zijn activiteiten. In het krante-artikel over de aanbidding van het rapport las ik geen reactie van de minister en als medewerker van zijn ministerie heb ik ook niets gehoord. Laten we hopen dat ook de minister zich nog bezint.

Gerrit Schouten

BELANGRIJKE MEDEDELINGEN BETREFFENDE HET PROGRAMMA

Tot het nieuwe jaar 1988 staat het programma definitief vast (zie achterzijde omslag).

De voorwandelingen staan open voor alle leden en donateurs.

Willen degenen die de excursies willen helpen leiden vroegtijdig contact opnemen met de coördinatoren?

Wacht niet tot u wordt benaderd, maar neem zelf het initiatief.

6 sept. - Koningshof. Wandeling. Coörd. Jos Diekstra (38 10 82); voorwandelen in overleg.

13 sept. - Haarlemmermeerse Bos, Hoofddorp. Hulp van veel gidsen gevraagd. Coörd. Wim Dijkgraaf (02526-86702); voorwandelen: zaterdag 12 sept, 11.00 uur.

27 sept. - Schulte-Küperjanshof, Hillegom. Wandeling. Coörd. W. van Beek (02520-17668); voorwandelen in overleg.

²¹
28 sept. - Ledenvergadering, Spaarne 72. Niet vergeten te komen.

4 okt. - Dreef. Bomenwandeling. Inlichtingen: 26 37 35.

18 okt. - Haarlemmer Hout. Wandeling. Coörd. Claar de Jong (31 17 23); voorwandelen in overleg.

25 okt. - Elswout. Paddestoelendag. Coörd. Wim Apswoude (33 93 59). Veel gidsen gevraagd en helpers voor de groene winkel en voor het opknappen van karweitjes. Voorwandelen in overleg.

1 nov. - Groenendaal. Wandeling. Coörd. Plien Peeters (26 34 36). Voorwandelen in overleg.

9 nov. - Contactavond, Spaarne 72. Niet vergeten te komen.

15 nov. - Caprera. Wandeling. Coörd. Joop Cronau (24 09 00). Voorwandelen in overleg.

13 dec. - Middenduin. Wandeling. Coörd. Jaap Kuypers (36 16 76). Voorwandelen in overleg.

-0-0-0-0-0-0-0-0-

Een programma voor de eerste drie maanden van het volgende jaar is nog niet vastgesteld. Zeker is alleen dat op 18 januari een winterwandeling in de Kennemerduinen plaatsvindt.

agenda

Zondag 6 sept. KONINGSHOF, wandeling; vertrek: ingang Duinlustweg, Overveen; 10.30 uur.

Zondag 13 sept. HAARLEMMERMEERSE BOS, wandeling; vertrek: Manege, IJweg, Hoofddorp; 14.00 uur.

Zondag 27 sept. SCHULTE-KÜPERJANSHOF, Hillegom, Couperus Wende (Schrijversbuurt, Elsbroek) aan de Ringvaart, bereikbaar met NZH-bus 50 of 93, halte A.Verweijlaan; vertrek 10.00 uur.

Maandag 28 sept. LEDENVERGADERING, gebouw Stichting Welzijn Haarlem, Spaarne 72 (benedenverdieping hoek Korte Veerstraat-Spaarne); aanvang 20.00 uur.

Zondag 4 okt. DREEF, wandeling langs bijzondere bomen o.l.v. hr.H.W.van Dijk; vertrek: Bejaardenhuis St.Jacob in de Hout; 10.30 uur.

Zondag 18 okt. HAARLEMMER HOUT, herfstwandeling; vertrek: rest. Dreefzicht; 10.30 uur.

Zondag 25 okt. ELSWOUT, Elswoutlaan, Overveen, paddestoelendag van 10.00 tot + 15.00 uur. Lezing met dia's om 11.00, 12.00, 13.00 en 14.00 uur met aansluitende wandeling om 10.30, 11.30, 12.30, 13.30 en 14.30 uur. Eenvoudige expositie, verkoop van posters enz. Toegangskaart verplicht.

Zondag 1 nov. GROENENDAAL, wandeling; vertrek: rest. Groenendaal; 10.00 uur.

Maandag 9 nov. CONTACTAVOND, gebouw Stichting Welzijn Haarlem, Spaarne 72 (zie 28 sept.); onderwerp: vogels; film van John Herkes; aanvang 20.00 uur.

Zondag 15 nov. CAPRERA, Openluchttheater; onderwerp: bladval; lange wandeling van + 2 uur; toegangkaart verplicht; vertrek: 13.00 uur.

Zondag 13 dec. MIDDENDUIN, Duinlustweg, Overveen, wandeling; vertrek: ingang CLOS; 13.00 uur.

BELANGRIJK!! De wandelingen duren ongeveer 1½ uur, tenzij anders vermeld.

Deelname aan de activiteiten is gratis, eveneens tenzij anders vermeld.

Zie voor verdere mededelingen binnenkant omslag.

N.B. Wij maken onze medewandelaars erop attent dat het meenemen van honden over het algemeen niet is toegestaan. Informeer bij twijfel bij de coörd. (zie binnenkant omslag).

VOORAANKONDIGING

Zondag 18 jan. KENNEMERDUINEN, winterwandeling; vertrek: Bergweg; 13.00

hr T.Litjens
Heemsteedse Dreef 293
2101 KJ Heemstede